

İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi
Maliye Araştırma Merkezi Konferansları
47. Seri / Yıl 2005
Prof. Dr. Türkan Öncel'e Armağan

GELİR, GELİR DAĞILIMI YAKLAŞIMLARI VE DEVLETİN ROLÜ

Yrd. Doç. Dr. Süleyman ULUTÜRK*
&
Araş. Gör. Devrim ERSEZER**

*Akdeniz Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Maliye Bölümü

&
**Akdeniz Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü

ÖZET

Ekonomik sorunu tanımlarken ve çözüm önerileri geliştirirken birbirinden ayrılan çeşitli ekonomik yaklaşımlar, süreç içerisinde gelir dağılımı konusunda da farklı tanımlamalar, açıklamalar ve çözüm önerileri sunmuşlardır. Bu çalışmada, farklı ekonomik yaklaşımların düşünsel temellerine ve ekonomik farklılıklarına ayrıntıya girmeden değinildikten sonra; asıl, bu yaklaşımların gelir ve gelir dağılımı görüşleri incelenmiştir. Gelir dağılımı konusunda devletin rolü, bu yaklaşımların konuya bakışındaki farklılıklardan dolayı birbirinden önemli ölçüde ayrılmaktadır. Piyasa çözümünü öngören Klasik ve Neoklasik teori, müdahaleyi gerekli gören Keynesyen teori ile kapitalist sistemin doğası gereği gelir dağılımında eşitsizliği yarattığını ve bu eşitsizliğin giderek ağırlaştığını ileri sürerek sorunun sistem sorunu olduğunu vurgulayan Marksist teori öne çıkan yaklaşımlar olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gelir, Gelir Dağılımı, Bölüşüm, Bölüşüm.

ABSTRACT

Economic approaches have differences in defining problems and suggesting solutions for income distribution as well as other topics. In this study, the intellectual basis and economic differences of those approaches will be mentioned. Then their perspectives for income and income distribution will be examined. There are important differences among those approaches concerning the role of state in income distribution. While Classic and Neoclassic theories offer market solutions, for Keynesyen theory, intervention is essential. According to Marxist theory, capitalist system, due to its nature, creates inadequacy in income distribution. Marxists believe that the inadequate income distribution is a problem caused by the system.

Keywords: Income, Income Distribution.

GİRİŞ

Gelir, kişi ya da çeşitli grupların belirli zaman dilimlerinde elde ettikleri parasal ya da nesnel getiri olarak tanımlanmaktadır. Gelirin bir üretim süreci sonunda, bu sürece katılan üretim faktörleri tarafından elde edilmiş olması, faktör gelirlerini oluşturur. Bunlar ise, emek için ücret, sermaye için faiz, toprak için rant ve girişim için kar olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak kavram daha geniş düşünüldüğünde, çeşitli ekonomik birimlere değişik nedenlerle yapılan parasal ve nesnel aktarmalar da gelir kavramının içine girmektedir. Bir ülkenin ya da ekonominin gelirinden söz edildiğinde ise, o ülkede ya da ekonomide belirli bir sürede, genellikle bir yılda, üretilen (elde edilen) mal ve hizmetlerin piyasa değerleri toplamı ifade edilmektedir. Ülke gelirinin kişi ve gruplar arasında paylaşılma biçimini belirleyen toplumsal ilişkiler bütünü ise bölüşüm

ilişkilerini oluşturmakta, bu ilişkilerin sonunda kişi veya gruplara düşen gelire de gelir dağılımı denilmektedir.

Gelir dağılımı ekonomik bir olgu olmanın yanında, uygulanan toplumsal ve ekonomik politikaların, gelişmenin ve toplumsal ilişkilerin evriminin de doğrudan bir sonucudur. Dolayısıyla, gelir dağılımını yalnızca üretim faktörlerinin sahipliği ile açıklamak mümkün değildir. Kamusal mal ve hizmetlerin düzeyi, işgücünün örgütlenme yapısı, siyasal katılma biçimleri, yatay ve dikey hareketlilik ve toplumsal-geleneksel ilişkiler bütünü gelir dağılımını etkilemektedir. Diğer yandan gelir dağılımı, önemli bir faktör olarak, birikim ve üretim süreçlerini etkilemektedir. Gelirin tüketime ya da üretime yönelmesi kararı, gelir dağılımı ile yatırım ve üretim arasında ilişki kurulmasını, dolayısıyla ekonomi politikalarının niteliğini belirleyen önemli bir unsur oluşturmaktadır. Dolayısıyla bir ekonomide gelir dağılımı çalışmaları, gelir dağılımı ile sosyal ve ekonomik kurumlar arasında nasıl bir ilişki olduğunu; zengin ve yoksul arasındaki gelir farklılığının zaman içindeki gelişimini; gelir eşitsizliğindeki değişikliklerin servet, sermaye birikimi ve ekonomik büyüme¹ üzerindeki etkilerini ve kaynak dağılımını ortaya koymaktadır (DPT, 2001:3).

Bir ülkede gelir dağılımı hakkında bir yorum yapabilmek veya ülkeleri gelir dağılımı açısından karşılaştırabilmek için, gelir dağılımını farklı biçimlerde incelemek mümkündür. Gelir dağılımı türleri denildiğinde akla ilk gelenlerin, *fonksiyonel* ve *kişisel* gelir dağılımı olduğu söylenebilir. Bu iki tür temel oluşturmakla birlikte, özellikle kişisel gelir dağılımından hareket ederek birçok farklı gelir dağılımı tanımına ulaşmak da mümkündür. Bunlardan en çok kullanılanları, *bölgesel* ve *sektörel* gelir dağılımıdır. Diğer bazı gelir dağılımı türleri ise; *cinsiyete*, *mesleğe*, *eğitim durumuna* ve *çalışma süresine* göre gelir dağılımı olarak sıralanabilir.

“Ekonomik sorunu” tanımlamada ve çözüm önerileri geliştirmede birbirinden ayrılan çeşitli ekonomik yaklaşımlar, süreç içerisinde gelir dağılımı konusunda da farklı tanımlamalar, açıklamalar ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin giderilmesine yönelik

¹ Gelir dağılımındaki eşitsizliğin ekonomik büyüme üzerine etkileri konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüş ve deneysel çalışmalar yapılmıştır. Simon Kuznetz'e göre, ekonomik gelişme sürecinde kişi başına gelir ile eşitsizlik arasında 'ters U eğrisi' biçiminde bir ilişki söz konusudur. Verimliliğin ve gelirin düşük olduğu tarım kesimi başlangıçta istihdamın ve milli gelirin büyük bölümünü oluşturduğundan eşitsizlik düşük bir düzeyden başlamaktadır. Ekonomik gelişmeyle birlikte daha yüksek verimliliğe ve gelire sahip olan sanayi kesiminin ağırlığı arttıkça gelir dağılımındaki eşitsizlik önce artmakta; kişi başına belirli bir gelir düzeyinden sonra ise eşitsizlik azalmaya başlamaktadır (Kuznetz, 1955:8-16). Ancak, son zamanlarda yapılan birçok ekonometrik çalışmada, Kuznetz'in vurguladığı, kişi başına gelir düzeyi ile eşitsizlik arasındaki ilişki sorgulanmaya başlanmıştır (Agenor, 2002:20). Örneğin, Barro'nun 100 ülkeyi kapsayan verilerle yaptığı çalışmada; eşitsizliğin yoksul ülkelerde büyümeyi yavaşlatırken, zengin ülkelerde büyümeyi desteklediği sonucuna ulaşılmaktadır. Ancak, bunun yanında bir çok farklı faktörün de olduğu ve değişimlerin sadece eşitsizlikten kaynaklanmadığı da önemle vurgulanmaktadır (Barro, 2000:29). Alesina ve Rodrik'e göre, demokrasiyle yönetilen ülkelerde, refah ne kadar eşit dağıtılıyorsa büyüme oranları da o kadar yüksek olacaktır. Yani, yüksek eşitsizlik büyüme için olumsuz bir şeydir (Alesina and Rodrik, 1991:29). Persson ve Tabellini de gelir eşitsizliğinin büyümeyi olumsuz etkileyeceğini ve eşitsiz gelir dağılımı ile yüksek büyümenin kesinlikle bir arada olamayacağını vurgulamışlardır (Persson and Tabellini, 1994:617). Jha'nın ulaştığı sonuca göre ise, adil olmayan gelir dağılımı gelecekteki ekonomik büyümeyi desteklemektedir. Ancak bunun yanında, maliye politikaları, nüfus artışı, başlangıç sermaye stoku, bürokratik verimlilik gibi birçok faktör de büyüme üzerinde etkilidir (Jha, 1999:5-10).

farklı çözüm önerileri sunmuşlardır. Bu farklılıklar, ekonomik yaklaşımların kendi düşünsel temelleri ve buna dayalı olarak farklılaşan ekonomik görüşleri dolayısıyla ortaya çıkmaktadır bu açıdan bakıldığında düşünsel temellerine göre ekonomik yaklaşımları başlıca üç gruba ayırmak mümkündür. Bunlar, ekonomik sorunun çözümünü piyasaya bırakan liberal yaklaşım, 1929 Büyük Bunalımından sonra ekonomik konularda devlete daha fazla iş düştüğünü kabul eden *müdahaleci yaklaşım* ve kapitalist sistemi bütünüyle eleştiren ve ona seçenek sunan *eleştirel yaklaşımdır*. Liberal yaklaşım, fizyokratlar, klasik okul, neoklasik okul, monetarist okul ve anayasal iktisat okulundan, müdahaleci yaklaşımda, keynesyen ve neokenesyen okullardan ve eleştirel yaklaşım, marksist iktisattan oluşmaktadır.

Bu çalışmada önce, yukarıda sıralanan farklı ekonomik yaklaşımların düşünsel ve ekonomik farklılıklarına ayrıntıya girmeden değinilecektir. Daha sonra bu yaklaşımların, gelir ve gelir dağılımı görüşleri ele alınacak ve gelir dağılımında eşitsizlik olması halinde, eşitsizliğin giderilmesi konusunda, devletin rolüne ilişkin görüşleri incelenecektir.

1. LIBERAL YAKLAŞIM

Liberal iktisadi düşünce, 18. yüzyılın sonunda Fransa ve İngiltere'de, ticari kapitalizmin iktisadi düşüncesi olan merkantilizme tepki olarak, önce tarımsal kapitalizmin sonra da sanayi kapitalizminin çıkarlarını savunarak ortaya çıkmıştır. Bu düşüncenin temelini birey, yani kişisel çıkar oluşturmaktadır. Kendi çıkarlarını savunan bireylerin oluşturduğu bir toplumda, bireyler farklı eylem biçimlerini seçmekte özgür ve bağımsız, varsayımsal olarak da doğru bilgilere sahip ve akılcıdır. Dolayısıyla, bireylerin amaçlarına ulaşmak için doğru kararları verebilecekleri kabul edilmektedir. Bireysel çıkarlar aynı zamanda toplumsal çıkarlara da hizmet etmektedir. Yani, birey kendi çıkarının peşinde koşarken, aynı zamanda toplumsal anlamda refahın artmasını da sağlamaktadır. Bunu gerçekleştiren ise, “görünmez el”dir (Ersezer, 2004:15).

İktisadi liberalizmin temelini doğal düzen felsefesi ve faydacı felsefe oluşturmaktadır. Doğal düzene göre özel mülkiyet, bireysel girişim ve serbest rekabete dayanan ve doğal uyum içinde işleyen toplum, kendiliğinden en yüksek refaha ulaşılmasını sağlayabilir. Bu durumda, toplumun doğal işleyişine müdahale edilmemelidir. Çünkü, toplumun kendiliğinden işleyen doğal yasalarıyla optimal koşulları yaratması mümkündür. Oysa, müdahaleyle doğal düzenin işleyişi bozulacak ve kendiliğinden optimal şartların gerçekleşmesi engellenecektir (Ulutürk, 1998:3).

Faydacı felsefeye göre bütün bireylerin evrensel olarak hayattan beklediği, maksimum mutluluğu sağlayıp, mutsuzluktan kaçınmaktır. Hayatın amaçlanan davranış ilkesi akılcı davranıştır. Bu, kişinin kararlarında zevki maksimum zahmeti minimum yapmasını gerektirir. Toplumun kurumları ve hukuk yapısı öyle düzenlenmelidir ki, birinin kendisine en yararlı olan davranış, diğerlerine de en yararlı olabilsin. Zevk-zahmet hesabını temel ilke kabul eden toplumsal bilimler, en büyük sayı için en büyük mutluluk ilkesini hedef almalıdır (Kazgan, 1999:52-53).

İktisadi liberalizmde, devletin ekonomideki yeri oldukça açıktır. Devlet ekonomiden tamamen uzak durmalı ve kendiliğinden (gayet iyi) işleyen bu düzene

müdahale etmemelidir. Çünkü müdahaleler dengeden uzaklaşılmasına neden olacaktır. Devlet, sadece rakip çıkar gruplarının varlığını kabul eder ve rekabetin adil olması için gerekli önlemleri alır. Bu biçimiyle devlet, bireyler arasındaki uyumsuzlukları çözecek yansız bir kurum, yani bir hakemdir (Tanilli, 1981:2-3). Bu bakış açısıyla devletin üç temel görevi vardır: Ulusal savunma, adalet-yönetim ve kârlı olmadığı için özel sektörün girmeyeceği ancak toplumsal ihtiyaçlar açısından gerekli olan işlerin yapılmasıdır (Ulutürk, 1998:4).

Teorilerini liberal iktisadi öğretiyi çerçevesinde kuran iktisatçılar, beş okul altında toplanabilir: Fizyokratlar, Klasik Okul, Neoklasik Okul, Monetarist Okul ve Anayasal İktisat.

1.1. FİZYOKRATLAR

Fizyokratlar, gelir akım şemasını ile gelirin oluşumu ve kullanılması arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmışlar ve bölüşüm konusunda ilk çalışmaları gerçekleştirmişlerdir. Fizyokratlara göre servet mübadeleden değil, üretimden doğmaktadır (Aksu, 1993: 10). Teorileri doğal düzen felsefesi üzerine kurulduğu için ekonomiye devlet müdahalesi tamamen reddedilmektedir.

Toplumun, toprak sahipleri, tarımda toprağı işleyip üretim yapan kiracılar ve kısırlar (zanaatkarlar ve mali sermaye grupları) olmak üzere üç sınıftan oluştuğu düşünülmüştür. Fizyokratlara göre gerçek üretken sınıf toprağı işleyenlerdir. Yani tarımsal üretim tek üretken faaliyettir. Çünkü tarımsal üretimde bulunanlar yarattıkları artık ile hem kendi geçimlerini hem de diğer sınıfların ihtiyaçlarını karşılamaktadır (Clark, 1951: 58).

Fizyokratların, azalan getiri kanununun farkına vardıkları da görülmektedir. Turgot, sabit toprak miktarına gittikçe artan miktarda kapital yatırılırsa, belirli bir noktadan sonra kapital yatırımındaki artışların, toplam ürünü azalan bir had ile arttıracaklarını belirtmiştir (Kazgan, 1999:59). Ücretler, çalışanların yaşamlarını sürdürebilmesine dayandırılmış, sermaye fonlarının arz fiyatının gerekliliği ve topraklarda doğal özgürlük ile faizler haklı gösterilmeye çalışılmıştır (Clark, 1951:59). Bölüşüm konusunda ise temel olarak; verimsiz ve üretken harcamalar, el becerisi ve ticaret, tüketim, sermayeyi yerine koyma ve sermaye artışı arasındaki dağılımla ilgilenmişlerdir (Clark, 1951:58).

Fizyokratlar, gelirin oluşumu ve kullanılması arasındaki ilişki ile üretken olan sınıfın diğer sınıflara bir artık yarattığını kabul etmelerine rağmen; gelir dağılımını çözüm getirilmesi gereken bir sorun olarak görmemişler ve dolayısıyla, doğal düzen felsefesi ile tutarlı bir biçimde, devletin bu alana müdahalesinden söz etmemişlerdir. Fizyokratların, görüşleriyle Klasiklere öncülük ettikleri söylenebilir.

1. 2. KLASİK OKUL

Klasik okul, sanayi kapitalizminin doğduğu bir süreçte ortaya çıkmış ve kapitalist sınıfın gelirlerinin hak edilmiş gelir olduğu benimsenerek, bir ölçüde bu sınıfın savunuculuğu yapılmıştır. Klasik iktisatta gelir; *ücret*, *rant* ve *kâr* olmak üzere üç

paya ayrılmıştır. Bu paylar aslında fiyatın bütününi oluşturan parçalar olarak kabul edilmiştir. Gelirin, bu üç faktör (emek, sermaye ve girişimci) arasında paylaşılabilmesi için, ücretlerin emeğin karşılığı olarak belirlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu, aynı zamanda, istikrar için de gerekli koşuldur (Clark, 1951: 59).

Klasiklere göre ücret, yaşamı devam ettirebilecek düzeye yakın, fakat sürecin devamını sağlayabilecek miktarda belirlenmelidir. Ücretler arasında ortaya çıkabilecek bazı farklılıklar ise, değişik işlerdeki reel çekiciliklerin eşitlenmesi eğilimini doğuracaktır. Smith'e göre, ücretlere ayrılan payın büyümesiyle daha fazla nüfus desteklenebilir. Böylece ortalama ücretler yaşama düzeyinin daha üstüne yükselir ve işçilerin çoğalmaları artar. Ancak nüfus büyümesi sınırsızca sürdürülemez. Çünkü artan nüfus, ücret fonunun yükünü artırır. Böylece, uzun dönem eğilimi olarak ortalama ücret oranları, yaşama düzeyine yaklaşır (Ekelund and Hebert, 1997: 112). Bu, emek sahiplerinin geçinebilmesi ve nesillerini herhangi bir artma veya azalma olmaksızın sürdürebilmeleri için gerekli olan emeğin doğal fiyatıdır. Dolayısıyla, emeğin doğal fiyatı ile gıda ve temel gereksinmelerin fiyatı arasında doğrusal bir ilişki vardır (Ricardo, 1997: 62, 85).

Klasiklerin gelir dağılımı teorileri büyük ölçüde Ricardo'nun azalan getiri kanunu'na dayanmaktadır. Klasik iktisatçıların tümünün, kısmi itirazlarda bulunsalar da, genel olarak bu teoriye karşı çıkmadıkları söylenebilir. Klasik gelir dağılımı analizinde rant, marjinal ürün üzerinden alınan bir fazladır; ücretler, çalışan insanların yaşam standartları ile tanımlanır; kârlar ise azalma eğilimindedir (Ersezer, 2004: 17).

Gelir dağılımı konusunda üzerinde önemle durulan bir başka nokta da kâr ve ücret arasındaki ilişkidir. Ricardo, kâr ve ücret arasında bir çelişki olduğunu ve kârın yüksek ya da düşük olmasının, tamamıyla, ücretin yüksek ya da düşük olmasıyla belirlenebileceğini vurgulamaktadır. Diğer bir deyişle, kârda bir düşme olmadan, emeğin fiyatında bir artış olması mümkün değildir (Ricardo, 1997: 39-40).

Ricardo'nun gelir dağılımı teorisi iki temel prensibe dayanmaktadır; bunlar, marjinal prensibi ve artık prensibidir. Marjinal prensibi, rant payını açıklamaya hizmet eder. Artık prensibi ise, toplamın ücretler ve kâr arasındaki dağılımını tanımlar (Kaldor, 1956: 84).

Ricardo'da, toprak sahiplerinin rantı ve sermaye kârı birbirlerinden farklılaşır; çünkü, rantla ilgili gelişmeleri düzenleyen yasalar, kârla ilgili gelişmeleri düzenleyen yasalardan çok farklıdır ve bu yasalar pek ender aynı doğrultuda işler (Ricardo, 1997:62). Ayrıca, Ricardo'ya göre, rant maliyet unsuru değildir. Dolayısıyla, bir malın üretiminde rant maliyeti etkilemez. "Metalarn çoğunluğunun bileşiminde hammadde bulunmaktadır, ama bu hammaddelerin değerini, toprakta kullanılan ve rant ödemesinin gerekli olmadığı en son sermaye parçasının değeri belirleyeceği için, rant, metaların fiyatının bir parçası olamaz." (Ricardo, 1997:70). Görüldüğü gibi, rant ile fiyat arasında doğrudan bir ilişki yoktur. Rant artıyorsa bu fiyatın da artacağı anlamına gelmez. Malın değerini belirleyen unsur, rant ödemesinin gerekli olmadığı, en son sermaye parçasıdır.

Malthus'un nüfus kanunuyla, ücret teorisi desteklenmiş ve böylece bu teoriye sağlam bir dayanak oluşturulmuştur. Nüfus kanunu'na göre, yığınların yaşam

standartlarını yükseltmek, düşük ücretlerin sübvansede edilmesi ile mümkün olabilir. Bu ise zengin sınıfların tüm gelirlerinin emilmesiyle sonuçlanır (Clark, 1951: 59-60). Malthus, doğal düzeni benimsemesine rağmen beklenildiği gibi refah ile karşılaşmayacağını ileri sürmüştür; çünkü, insanlar geometrik olarak çoğalırken, doğal sınırlamalar yüzünden üretim, ancak aritmetik olarak artmakta ve bunun sonucunda da giderek nüfus artışının gerisinde kalmaktadır. Bu ikisi arasındaki ilişkiyi düzeltebilecek tek yol ise, dünya nüfus artışının sınırlandırılmasıdır (Ryndina ve Chernikov, 1974: 106).

Azalan getiri kanunu, nüfusun kaçınılmaz biçimde artacağı varsayımına dayanmaktadır. Bir ülkenin nüfusu arttığında, daha fazla yiyecek üretebilmek için eskisine kıyasla nitelsiz (verimsiz) toprakların kullanılması gerekeceği için, daha verimli toprakların rantı yükselecektir. Çünkü rant, kullanılan işgücü artırıldıkça getirinin orantılı şekilde azalmasından doğar (Ricardo, 1997: 64-65). Toprak en üretken olduğu anda rant getirmez; ne zaman ki nüfus artışı nedeniyle daha düşük kalitedeki veya daha az avantajlı konumdaki topraklar ekime sokulur, o zaman daha verimli toprak parçalarından sağlanan ilk üretim miktarının bir kısmı rant olarak bir yana ayrılır. Ödenecek rantın miktarı, bu iki toprak parçası arasındaki kalite farkına bağlı olacaktır (Ricardo, 1997: 63, 67-68).

Nüfus artışıyla birlikte rant artarken kâr azalmaktadır. "Kârların doğal eğilimi düşme doğrultusundadır; çünkü toplum ve servet büyüdükçe, gereksinim duyulan daha fazla miktarda gıda, giderek daha fazla miktarda emek kullanılarak sağlanır." (Ricardo, 1997: 108). Biriktirme dürtüsü kârdaki her azalmayla birlikte zayıflamaktadır. Daha sonraki dönem için birikimin durduğu noktada ise daha fazla işçi desteklenemez ve de bu akım sonlanır (Clark, 1951: 60).

Senior, Malthus ve Ricardo'yu reddetmemekle birlikte, sabit sermaye artışının üretkenlik artışıyla birlikte kârları artırabileceğini düşünmektedir. Teknik değişimin azalan getirinin etkilerini giderebileceği konusunda daha iyimser bir görüşü savunmaktadır. Senior'a göre, çalışma saatinin azalması, kâr marjını yok edecektir. Mill, refah dağılımını üretim kanunlarından farklı olarak toplumsal nitelikte görmüş ve Ricardocu şema üzerine sosyal ve kurumsal malzemeleri eklemiştir. Mülkiyet kurallarını ele alarak, miras, toprağın elde bulundurulma süresi ve geleneklerin; rant, ücretler ve mülkiyetin dağılımını etkilediğini vurgulamıştır (Clark, 1951: 61). Bastiat ve Carey ise, Klasik ekonomistlerin genelinde varolan kötümserliğe karşı çıkmışlardır. Gelir dağılımı konusunda ikisi de benzer şeyleri benimsemiş ve ekonomideki bütün bir artışın emeğin payını arttıracaklarını düşünmüşlerdir. Onlara göre, özgürlük gelişmeyi, gelişme verimliliği, verimlilik de daha fazla mal sağlanabilmesini getirecektir (Clark, 1951: 62).

Klasiklerin, 'kar ve ücret arasında bir çelişki olduğu' düşüncesi, gelir dağılımı sorununun farkında olduklarını ve teorilerini bunun üzerine geliştirdiklerini göstermektedir. Ancak, ücretlerin yaşamı devam ettirebilecek düzeye yakın olmasının, sistemin devamlılığı için önemli olduğunun vurgulanması, Klasiklerin, Fizyokratlar ile benzer biçimde, devletin gelir dağılımına herhangi bir biçimde müdahalesini savunmamaları sonucunu doğurmuştur.

1. 3. NEOKLASİK OKUL

Neoklasik okul, Marx'tan sonra ortaya çıkmıştır. Bu açıdan, Marksist iktisadın vurucu gücü, bu yaklaşım üzerinde uyarıcı bir özellik taşımaktadır. Emek maliyeti yerine fayda değerinin alınması, artık-değer doktrini dayanaklarının yok edilmesini ve böylece hem Marksist sömürü teorisinin hem de herhangi bir diğer sömürü teorisinin anlamsızlaştırılmasını amaçlamaktadır (Clark, 1951: 65). Neoklasikler de Klasikler gibi sanayi kapitalizminin çıkarlarını savunsa da, yeni doğan bir sınıfın savunuculuğu yerini, hakim sınıfın savunuculuğuna bırakmıştır.²

Neoklasikler, Ricardo'nun *marjinal* prensibinden hareket ederek bunu topraktan diğer üretim faktörlerine doğru genişletmişlerdir (Pasinetti, 2000: 10). Bu yaklaşıma göre, mükemmel serbest rekabet koşullarında, her bir faktör diğer üretim faktörleriyle sınırsız ikame olanağı bulur ve aynı zamanda her bir faktör marjinal ürününün karşılığını alır. Dolayısıyla ekonomide herhangi bir artık ortaya çıkmaz (Pasinetti, 2000: 15). Tam rekabet piyasası koşullarında, emeğin piyasada belirlenen ücreti, marjinal verime eşittir. Azalan getiriye bağlı olarak, aynı toprakta kullanılan emek arttıkça, marjinal verim ve ücret azalacaktır. Toprağın rantı da buradan doğmaktadır (Kazgan, 1999: 114).

Kişisel gelir dağılımı fiyatlarla tanımlanmaktadır. Bireyler, sahip olduğu üretim faktörünün hizmetini piyasada belirlenecek fiyatla satabilirler. Her bir faktör hizmeti için talep, bu faktörün çıktının değerine yaptığı katkıdan türetilir. Faktörlerin getirisi, onların marjinal fiziksel ürünlerinin bir karşılığı olarak görülmektedir. Bütün bu faktör girdileri, fonksiyonel gelir dağılımını ifade etmektedir. Emekten farklı olarak mülk gelirlerinin birçok çeşidi vardır: Faiz, rant ve kâr. Rant, farklı toprakların ek birimine ödenen kıtlık ödemesi olarak adlandırılabilir. Faiz, üretim faktörü gibi sermayenin net fiziksel ürününden türetilir, böylece kâr oranı gibi aynı reel güçlerle tanımlanabilir. Neoklasik teoride, kısa dönem kârlarının kaynaklarını ise; monopolcü güç, yenilik ve risk alma oluşturmaktadır (Moore, 1989: 23).

Clark, marjinal verim teorisini bir makro bölüşüm teorisi olarak uygulayarak, marjinal gelire göre bölüşümü benimsemiştir. Bu da, üretim faktörlerinin üretim sürecine teknik katkılarıyla uyuşan bir bölüşümdür. Hiçbir artık yaratmayan bu bölüşüm ilişkisi sayesinde haklı ve adil bir gelir dağılımı gerçekleştirilmektedir (Pasinetti, 2000: 15). Wicksteed, toplam ürünün firma ve sanayi düzeyinde tükendiğini matematiksel bir dille ifade etmiştir. Wicksteed'in hareket noktası, sabit verim varsayımının evrensel geçerliliğe sahip bir varsayım olarak kabul edilmesidir. Üretim fonksiyonu doğrusal (birinci dereceden) homojen olduğu zaman, faktörlerin marjinal katkılarına eşit bir fiyat elde etmeleri halinde, toplam faktör gelirlerinin toplam hasılaya eşitlenmesi, bu tip fonksiyonların bir özelliği olan Euler Teoremi³ dolayısıyla gerçekleşmektedir. Fonksiyonun birinci dereceden homojen olması, ölçüğe göre verimin sabit olması

² Burada sözü edilen her iki sınıf da sermaye sınıfıdır. Klasik dönemde doğmaya başlayan bu sınıf, neoklasik dönemde hakim sınıf olmuştur.

³ Bu teoreme göre, eğer bir fonksiyon doğrusal homojen ise, fonksiyonun değeri; fonksiyondaki bağımsız değişkenlerin, fonksiyonun bu değişkenlere göre kısmi türevleriyle çarpımlarının toplamına eşittir (Akyüz, 1980:141). Bu teoremin ispatı için, bkz. Jehle and Reny, 2001: 471-473.

demektir. Dolayısıyla, üretimde sabit getiri söz konusu ise, tam rekabet şartlarında her girdiye marjinal verimine göre ödeme yapıldığında toplam ürün tüketir (Akyüz, 1980: 141-146). Böhm Bawerk, dolaylı üretimin (kapitali) dolaysız (doğrudan emek ve toprakla yapılan) üretime üstünlük gösterdiğini vurgulamaktadır. Bunun nedeni de dolaylı üretimin hammadde, emek ve doğal kaynaklar içermesi ve daha üretken olmasıdır. Dolayısıyla bu üretim sonucu ortaya çıkan faiz geliri hak edilmiş bir gelirdir (Ekelund and Hebert, 1997: 310).

Wicksell, sermayenin marjinal ürününün hiçbir zaman kâr oranına eşit olamayacağını farkına varmıştır. Sermayenin marjinal ürünü her zaman kâr oranından küçüktür. Çünkü sermayedeki değişim fiyatlardaki değişmeyi yönetmektedir. Sermayenin marjinal ürünü ve kâr oranı arasındaki bu fark, daha sonraları Wicksell etkisi olarak adlandırılmıştır (Pasinetti, 2000:10, 29). Thünen ise, marjinal işçi dışında diğer bütün işçilerin, ürüne marjinal işçiden fazla katkı yaptığı, ancak herkesin marjinal işçinin verimine eşit ücret aldığı gözleminde hareketle, tam rekabet piyasasında emeğin sömürülmesinin kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir. Buna rağmen bu iki iktisatçı, marjinal üretkenlik prensibinin bölüşüm açısından tatmin edici olduğunu düşünmüşlerdir (Clark, 1951: 65).

Gelir dağılımı sorunu, neoklasik yaklaşımla birlikte önceliğini yitirerek, ikinci plana itilmiştir (Pasinetti, 2000: 48). Kaynakların bireyler arasında dağılımı veri olarak alınmakta ve ekonomi politişin aksine, bu olgunun toplumsal refah üzerindeki etkisinden söz edilmemektedir (Akyüz, 1980: 96). Dolayısıyla, neoklasikler, klasikler'in aksine, ekonomide gelir dağılımı diye bir sorun olduğunu kabul etmemişlerdir. Çünkü, onlara göre herkes üretime katkısına göre gelir elde etmekte, kimsenin elinde bir artık kalmamakta ve sonuç olarak da adil bir gelir dağılımı sağlanmış olmaktadır. Böyle bir durumda devletin müdahale etmesini gerektirecek bir neden kalmayacaktır.

1. 4. MONETARİST OKUL

Monetarist okul, Keynesyen teoriye karşı gelişen tepkilerden⁴ beslenerek, maliye politikalarının yerine para politikalarının üzerinde önemle durmuştur. Monetaristler, kamunun kaçınılmaz olarak bireysel özgürlükleri aşındırdığını ve ekonomiye büyük zararları olduğunu savunarak, kamu sektörünün mümkün olduğunca küçülmesi gerektiğini vurgulamışlardır. (McConnell and Brue, 1996: 320). Friedman'a göre, devletin ekonomiye müdahalesi mümkün olduğu kadar sınırlandırılmalıdır. Çünkü, bu müdahale sonucu ortaya çıkan yeni koşulların maliyeti, taraf olmayanlara yüklenmekte ve sağlanan kazançlardan sadece şanslı bir grup yararlanmaktadır (Aktan ve Vural, 2002).

Friedman'ın 'sürekli gelir hipotezine' göre gelir, sürekli gelir ve geçici gelir olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Sürekli gelir, kişinin elde etmiş olduğu serveti ile servet dışında almış olduğu eğitim, edinmiş olduğu donanım ve kişinin ekonomik bir

⁴ Bu tepkilerin arkasında, Keynesyen okulun öngöremediği stagflasyonun 1970'li yılların başlarından itibaren ortaya çıkmasının ve kamu harcamalarının -özellikle de savunma harcamalarının- aynı yıllarda artmasının yattığı söylenebilir.

faaliyet sonucu olan kazancından oluşmaktadır. Geçici gelir ise, sürekli gelir dışındaki tüm diğer faktörler olarak yorumlanmaktadır (Friedman, 1969: 143-144).

Friedman'a göre, farklı mesleklere sahip bireyler, risk karşısındaki tutumlarına göre farklılaşır; kimileri risk tercih ederken, kimileri riskten kaçınmaktadır. Makro anlamda gelir dağılımı, topluluğun büyük ölçüde risk sever veya büyük ölçüde riskten kaçınır olmasına dayanmaktadır (Sahota, 1978: 10). Dolayısıyla, risk, gelir dağılımını belirleyen önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Beşeri sermaye, gelir eşitsizliklerinin bir kısmını açıklamaktadır. Gelir eşitsizliğinin bir bölümü, farklı bireylerin belirsizlik tercihlerinin farklılıklarından, önemli bir bölümü ise, doğuştan gelen özelliklerden, beceriden ve mülkiyetten kaynaklanmaktadır. Ancak, bazı teşvik ve müdahaleler (vergiler, sübvansiyonlar, kamu transferleri, kamu harcamaları gibi), getirdikleri maliyetler ve getirilerle bireylerin kendi tercihlerini etkilemektedir. Bireylerin özel tercihleri ağırlıklı olarak, yaygın olan mülkiyet sistemi ve gelir vergilerinden etkilenmektedir (Sahota, 1978: 10).

Friedman, gelir ile ilgili birçok çalışma yapmasına rağmen, gelir dağılımı üzerinde çok fazla durmamıştır. Önceki yaklaşımlardan farklı olarak gelir dağılımını risk ve tercihler gibi kavramlarla tanımlamış ve devlet müdahalesinin olumsuz sonuçlar yaratacağını savunduğu için, gelir dağılımına devlet müdahalesini reddetmiştir. Bunun tek istisnası, gelir dağılımı bozukluğunun nedenlerinden ziyade sonuçları üzerinde odaklanan 'negatif gelir vergisi'⁵ önerisidir.

1. 5. ANAYASAL İKTİSAT

Anayasal İktisat, devletin ekonomik alandaki yetki, görev ve sorumluluklarının çerçevesini belirlemeye ve sınırlandırmaya çalışan bir iktisat teorisidir. Bu nedenle, bütçe açıklarının, para arzı artışının, kamu harcamaları artışının, borçlanmanın ve vergilemenin sınırlandırılması savunulmaktadır (Aktan, 1997:19,51; Savaş, 1989:50). Ancak, politikacılar oy kaygısı ile harcamaları artırıp vergileri azaltarak sürekli açık bütçeye yöneldikleri için, daha çok bütçe açıklarının sınırlandırılması üzerinde durulmaktadır (Akyol, 2003:5).

Anayasal İktisat Teorisi'nin asıl ilgi alanı, özellikle kapitalist gelişmiş devletlerde milli gelire oran olarak büyüklüğü oldukça fazla olan ve eğilim olarak da artan sosyal harcamalar olmuştur. Teoriye göre, gelir düzeyi ortalamasının altında olan, çoğunluğu oluşturdukları için oylarıyla politikacıları tehdit edebilen ve genellikle ücretle çalışan seçmen grubu büyük sosyal haklar elde etmiştir. Bunun yükü de gelire

⁵ Friedman'a göre, yoksulluğu azaltmayı ve gelir dağılımındaki eşitsizliği düzeltmeyi amaçlayan sosyal politika ve programların sakıncaları vardır (Aktan ve Vural, 2002). Friedman, herkese uygulanacak olan bir negatif gelir vergisi yoluyla, ellerine geçen gelir bu miktarın altında olanlara net bir transfer yapılmasını önermektedir. Bu, işsizlik sigortasının ve aile yardımının yerine geçecek bir önlem olarak düşünülmektedir (Buğra ve Sinmazdemir, 2004: 3). Dolayısıyla, negatif gelir vergisi minimum bir geliri garanti etmektedir. İndirim ve vergi muafiyetlerinden sonra geriye kalan vergilendirilebilir bir gelir varsa, birey gelir vergisini ödeyecektir; ancak bu indirimlerden sonra kişisel gelir eksi ise, bu kişiler belli oranlarda negatif gelir vergisine tabi olacaklardır (Friedman ve Friedman, 1988: 308-310; aktaran: Yay, 2001). Diğer bir deyişle, negatif gelir vergisi, kişisel gelirin bu şekilde eksi olduğu sürece başabaş noktasına kadar bireylere para yardımı yapılmasını ifade etmektedir.

göre artan oranlı vergilerle, yatırım yapabilecek olan yüksek gelirli lere, yani sermaye kesimine yüklenmiştir. Dolayısıyla, sosyal harcamaların görece düşük olduğu ülkeler de bu harcamaları arttırarak sosyal devlet olma yoluna giderlerse aynı süreç burada da işleyecek ve ekonomik işlev açısından düşünüldüğünde devlet daha da büyüyecektir. Çözüm ise, devlet harcama kararlarını oybirliği veya oyçokluğu gerektiren anayasal kurallara bağlayarak kollektif karar alma alanını daraltmaktır (Arın, 1997:49).

Anayasal İktisat, gelir dağılımında adaleti, belli anayasal kurallara göre inceler ve alternatif kuralları bu yönde değerlendirir. Dolayısıyla, adalet ilkelerine uygun bir gelir dağılımını sağlayacak kural ve kurumların belirlenmesi, anayasal düzeyde büyük öneme sahiptir (Savaş, 1997:168-169). Ancak, Anayasal İktisat'ın kamu harcamalarına ve özellikle de sosyal harcamalara ilişkin görüşleri dikkate alındığında, adil bir gelir dağılımının sağlanması için kullanılabilir araçların, gelir dağılımını daha da kötüleştirdiği iddiasıyla dışlandığı görülmektedir. Dolayısıyla, anayasal düzeyde oluşacak kurallar bu alanda devlet müdahalesine izin vermeyecektir.

2. MÜDAHALECI YAKLAŞIM

Müdahaleci yaklaşım 1929 yılında etkisini tüm dünyada olduğu gibi İngiltere'de de gösteren "Büyük Depresyon"⁶ koşulları altında Keynes tarafından geliştirilmiştir. Keynes ekonomik teorisini, depresyondan çıkışın çözümünü bulabilmek amacıyla hareketle kurmuş ve bu soruna yönelik politikalar belirlemeye çalışmıştır. Bunu yaparken, liberal yaklaşımın temelinde olan *doğal düzen* ve *kendiliğinden denge* düşüncelerine ciddi itirazlarda bulunarak, liberal iktisadi düşüncenin teorik temellerini altüst etmiştir. Depresyonun aşılabilmesi için devlet müdahalesini gerekli görmüş, ekonomik analize zaman kavramını ilave ederek değişkenlerin değişme oranları üzerinde durulmasını sağlamış, böylece dinamik büyüme ve birikim teorilerinin kurulmasına öncülük etmiştir (Ulutürk, 1998: 10-11).

Keynes'in temel amacı sistemin işleyişini ve sürekliliğini sağlayabilmektir. "Ne Keynes ne de kendisini izleyen Keynesyen Okul, kapitalizme karşıydı; aksine, tam istihdamı sağlamak bakımından yetersiz kalan sistemin, bu aksaklığını gidererek yaşamasını sağlamak amacındaydı" (Kazgan, 1999:203). Dolayısıyla, Keynes, kapitalizmin yaşayabilmesi için devletin ekonomiye müdahalesini öngören yeni bir liberalizmin kurucusu olmuştur.

Müdahaleci yaklaşımın düşünceleri iki temel öngörüye dayanmaktadır: Birincisi, ekonominin kendiliğinden tam istihdam düzeyinde dengede olacağı görüşü yanlıştır, böyle bir denge gerçekleşmiş ise bu durum ancak tesadüfidir. İkincisi ise, ekonomi tam istihdam düzeyi dışında da dengeye ulaşabilir. Bunun gerçekleşmesi devletin talep yönlü politikalar uygulayarak ekonomiye müdahale etmesine bağlıdır. Keynes'in iktisat

⁶ Büyük Depresyon 1929 yılında ortaya çıkan borsa kriziyle patlak vermiştir. Ancak, borsa krizi depresyonun nedeni değil aşım birikim ve talep yetersizliğinin bir sonucudur. 1929 borsa krizinden önce başlayan ekonomik gerileme 1933 yılına kadar sürmüştür. Bu yıllar arasında işsizlik çok yüksek değerlere ulaşmış ve yatırımlar çökmüştür. Örneğin, Amerika'da 1929'da %3,2 olan işsizlik oranı 1933'te %24,9'a çıkmıştır (Dornbusch ve Fischer, 1998: 440-442).

teorisine yeni getirdiği düşüncelerle, iktisadın tekrar politik iktisada dönüştüğü görülmektedir (Kazgan, 1999:205).

Müdahaleci yaklaşım çerçevesinde teorilerini kuran iktisatçılar, temel olarak, Keynesyen Okul ve Neokeynesyen Okul altında incelenebilir.

2. 1. KEYNESYEN OKUL

Kapitalist toplumun iki iktisadi sorunundan birinin tam istihdam, diğ erinin de gelir dağılımı olduğunu söylemesine karşın Keynes, gelir dağılımı ile çok fazla ilgilenmemiştir (Kaldor, 1956: 94). Ancak, çalışmalarından bazı önermeler türetilmektedir. Keynes, faiz ve kârı farklı olgulara bağlamaktadır. Malların satışından elde edilen hasıla ile üretim maliyeti arasındaki, pozitif veya negatif fark kâr olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, kâr normal bir faktör geliri değildir ve ne üretim maliyetinin ne de toplam gelirin (üretim) bir unsurudur (Akyüz, 1980: 225). Toplam üretim ise, tüketilebilen ve tüketilemeyen mallar olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki tüketim malları kesiminde üretilen çıktıdan, ikincisi ise dayanıklı ve dayanıksız üretim araçlarından oluşmaktadır (Akyüz, 1980: 225). Toplam gelirin bu iki kesim arasındaki dağılımı, sistemdeki çeşitli grupların alacağı kararlar (işçilerin tüketim, girişimcinin yatırım, toplumun likidite tercihi) ile yakından ilişkilidir (Copkur, 1996: 34).

Boulding, Keynes'in görüşlerinden etkilenerek, kurmaya çalıştığı makro ekonomik gelir dağılımı modelinde, milli gelirin ücretler ile ücret dışı gelirler arasındaki dağılımının yalnızca toplu sözleşmelere, ücret pazarlıklarına ve girişimcilerin yeteneğine bağlı olamayacağını belirtmektedir. Milli gelir toplumun elindeki aktiflere yapılan katkılardan oluştuğ una göre, gelir dağılımı analizi de bu katkıların sınıflar arasında nasıl paylaşılacağını açıklamaya çalışmaktadır (Copkur, 1996: 34-35). Keynes'in düşüncesinin aksine işçiler ücret gelirlerinin tamamını tüketime harcamaktadırlar. Dolayısıyla işçilerin birikim yapma olanağı yoktur. Birikim sadece sermaye sahipleri tarafından yapılabilmektedir (Kalecki, aktaran Akyüz, 1980: 232-233). Devlet iç borçlanmasında uygulanan faiz oranları gelir dağılımını doğrudan etkilemektedir. Oranların düşmesi gelir dağılımının eşitsizliğini azaltacaktır (Moore, 1989: 28). Ekonomide rekabet koşulları da gelir dağılımı üzerinde belirleyici olabilmektedir. Tekel gücü arttıkça, emek sermaye karşısında zayıflayacak, dolayısıyla üretimden aldığı pay da azalacaktır (Kalecki, 1951: 208).

Görülmektedir ki, keynesyen iktisat, gelir dağılımı konusunda doğrudan uygulanacak politikalar üretmemesine karşın toplumda gelir dağılımı sorununun varlığını kabul etmekte, liberal öğretilen farklı olarak devletin ekonomiye müdahalesine karşı çıkmamakta ve aksine devletin iktisat politikalarıyla müdahale ederek gelir dağılımını daha adil bir hale getirebileceğini öngörmektedir.

2.2. NEOKEYNESYEN OKUL

Neokeynesyen gelir dağılımı teorileri bir ölçüde Neoklasik yaklaşıma tepki, bir ölçüde de Keynes ve Kalecki yaklaşımlarının bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır.

Ancak, sorun, bu yaklaşımlarda olduğu gibi kısa dönem dengesi çerçevesinde değil, dinamik bir büyüme süreci içinde ele alınmıştır (Akyüz, 1980: 551).

Kaldor, Keynesyen tahlil araçlarını (özellikle çarpan teorisini) kullanarak bir gelir dağılımı modelinin ortaya konulabileceğini ve böyle bir modelin Keynesyen teori ile bağdaşabileceğini göstermeye çalışmıştır. Tam istihdam düzeyinde veri bir gelirden hareketle, gelirin, ücretler ve kârlar olmak üzere iki kategoriye ayrıldığını ve bunlar arasındaki önemli farklılığın marjinal tasarruf veya marjinal tüketim eğilimlerinden kaynaklandığını vurgulamıştır. Ücret geliri elde edenlerin marjinal tasarruf eğilimleri kapitalistlerin marjinal tasarruf eğiliminden küçüktür⁷. Böylece, veri tasarruf eğilimleri altında, gelirdeki kârların payı yatırım çıktı oranına (I/Y) bağlı olacaktır. Bu oranın gelir dağılımını ne ölçüde etkileyeceği ise, "gelir dağılımı duyarlılık katsayısı"⁸ tarafından belirlenmektedir. Eğer marjinal tasarruf eğilimleri arasındaki fark küçükse, yatırım-çıktı oranındaki küçük değişimler, gelir dağılımında daha büyük değişimlere yol açacaktır (Kaldor, 1956: 95-96).

Pasinetti modeli, Kaldor modelinin bir uzantısı olmakla birlikte; varsayımları ve amacı bakımından daha açıktır. Model, ekonominin tam istihdam koşulları altında büyüdüğünü varsayarak bu büyüme süreci içinde ortaya çıkan bölüşüm ilişkisini incelemektedir. Pasinetti'ye göre, işçiler de tasarruf ettikleri için kârların bir kısmının işçilere gittiği bir gelir akışı gerçekleşir. Diğer şeyler Kaldor modeliyle aynıdır, kâr gelirlerinin toplam değeri bu varsayımdan etkilenmez. Diğer bir deyişle, toplam kârlar bir bütün olarak devlet ve şirket harcama kararlarına dayanmaktadır (Galbraith, 1998).

J. Robinson ise, kurmaya çalıştığı makro ekonomik gelir dağılımı modelinde, toplumdaki çeşitli grupların yatırım ve tüketim kararlarının ücretleri etkileyerek, uzun dönemde milli hasılanın emek ile diğer faktörler arasında nasıl bölüşüleceğini belirleyeceğini ileri sürmüştür. Robinson'a göre, her bir fiziksel sermaye unsuruna ilk olarak bir değer atamadan; sermaye malları, sermaye stokunun ortak bir ölçüsü olarak toplanamaz. Diğer taraftan, toplam değer olarak sermaye stokunun davranışı, başlangıç faiz oranının bilinmesini gerektirir; sermaye malının değeri ise, gelecekteki net gelir seviyesi ile ilişkilendirilmiş, bu maldan kazanılana dayanmaktadır. Faiz oranlarında bir indirim, sermaye mallarını, kendi getiri oranları faiz oranlarına eşit oluncaya kadar arttıracaktır. Robinson, bu durumda, neoklasik faiz oranının sermayenin marjinal üretkenliğine inanarak teoriyi tanımlayamayacağını ileri sürmektedir. Böylece, Robinson, ölçeğe göre sabit getiri altında, marjinal üretkenliğin faktör gelirleriyle mantığa uygun biçimde ilişkilendirilmesine; yani, faktör geliri dağılımının neoklasik yaklaşımına öldürücü itirazlarda bulunmuştur (Galbraith, 1998).

⁷ Model, ancak, kârların marjinal tasarruf eğiliminin ücretlerin marjinal tasarruf eğilimini aşması durumunda geçerlidir (Kaldor, 1956:95).

⁸ s_p , kârların marjinal tasarruf eğilimini; s_w de ücretlerin marjinal tasarruf eğilimini belirtmek üzere, bu katsayı " $1/(s_p - s_w)$ " şeklinde hesaplanmaktadır (Kaldor, 1956:95).

3. ELEŞTİREL YAKLAŞIM

Eleştirel yaklaşımın temelini oluşturan “sosyalist düşünce”, müdahaleci yaklaşımda (Keynesyen Teori) olduğu gibi, liberal düşünceye kısmi bir eleştiri biçiminde değil, bu düşünceyi temelden sarsan ve bu düşüncenin ideolojisini tümden reddeden bir tepki olarak ortaya çıkmıştır (Ersezer, 2004: 27).

Sosyalist düşünce iki temel kaynaktan beslenmiştir. Birincisi, 19. yüzyıl kapitalizminin doğurduğu somut gerçekliklerdir: İşçi sınıfının ortaya çıkması ve bu sınıfın kapitalistlere giderek daha fazla bağlı hale gelmesi, eşitsizliklerin ve işsizliğin artması, iktisadi krizlerin ortaya çıkması ve yoksulluğun artması gibi. İkincisi ise, liberalizmin kaynağı olan doğal düzen ve faydacı felsefedir. Sosyalist düşünceye göre toplum düzeni veri kabul edilmemekte ve bireysel çıkarların toplumsal çıkarları da sağlayacağı görüşü reddedilmektedir. Üretim araçlarında özel mülkiyet yerine toplumsal mülkiyet benimsenerek, insanın insanı sömürmesinin önlenmesi amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, üretim kâr için değil, toplumsal gereksinimlerin karşılanması için yapılmalıdır (Kazgan, 1999: 271-273).

Sosyalist düşüncenin temelinde, sömürü kavramı yer almaktadır. Başlıca sömürü teorisini, 19. yüzyılın ilk çeyreğinde yazdıklarıyla Smith'in tarih kuramıyla çarpışan Sismondi'dir. Sismondi, klasik öğretinin yöntemini ve bundan çıkardığı sonucu reddetmiştir. Ona göre toplum, *burjuva* ve *proleter* olarak iki sınıfa ayrılır ve bu iki sınıfın çıkarları çelişiktir. Dolayısıyla liberal felsefenin doğal uyum anlayışı yanlıştır (Kazgan, 1999: 273). Böylece, kapitalizmin kendiliğinden dengeye geleceği görüşü reddedilmekte ve krizleri inceleyen ilk teori kurulmaktadır.

Gelişmiş sömürü teorisini ilk geliştiren Rodbertus, düşüncesini, *emeğin tüm refahın kaynağı* olduğu görüşü üzerine kurmuştur. Artan milli gelirden, ücretlerin tunç kanunuyla sınırlandırılmasından dolayı emek payının azaldığını ve sistemin kendi yapısının aşırı üretimi ve krizleri ortaya çıkardığını vurgulamaktadır (Clark, 1951: 63).

Kapitalizmin teorik bakımdan tutarlı, sistemli ve ayrıntılı ilk eleştirisini ise Marx yapmıştır. Marx, diğer sosyalist düşünürlerden farklı olarak, hayalcilikten uzaklaşmış, kapitalizmin alternatifi olabilecek toplumu şekillendirmiş ve ihtilal fikrini savunmuştur. Bu nedenle Marx, kendi oluşturduğu düşünceleri, “bilimsel sosyalizm” olarak ifade etmiştir. Bilimsel sosyalizm ya da Marksizm, felsefesini (diyalektik materyalizm ve tarihsel materyalizm) oluştururken iki temel kaynaktan beslenmiştir: Birincisi Hegel'den alınan *diyalektik felsefe*; ikincisi ise, Feurbach'tan alınan *felsefi materyalizm*'dir. Marx da diyalektik yöntemi kullanmıştır. Ancak Hegel ile arasında çok önemli bir fark Hegel'in idealist, Marx'ın ise materyalist olmasıdır. Marx, dinin egemenliğinin veri alındığı, tarihsel koşulların ve toplumsal ilişkilerin görmezden geldiği bir diyalektikten hareketle, bireylerin ne olduklarının üretimlerinin maddi koşullarına bağlı olduğunu savunan diyalektik materyalizme ulaşmıştır (Marx ve Engels, 1992:37). Tarihsel materyalizm ise, diyalektik materyalizmin ilkelerinin, toplumsal hayata ve tarihe uygulanması ile ortaya çıkmıştır (Larrain, 1998: 55).

Marksizme göre devlet, liberal yaklaşımın ileri sürdüğü gibi, rakip çıkar gruplarının arasında tarafsız bir unsur, yani bir hakem değildir. Tersine, açık bir taraftır. Devlet, egemen sınıfların, kendi ayrıcalıklı durumlarını sürdürebilmeleri için bir araçtır.

Bu biçimiyle devlet, iddia edildiği gibi, sınıflar üstü bir kavram yerine, sınıflar arasındaki uzlaşmazlığın bir ürünüdür (Tanilli, 1981:41-42). Toplumsal yapı ve devlet, üretim süreci sonucu meydana gelmektedir ve bunları maddi üretim ilişkileri belirlemektedir (Marx ve Engels, 1992: 41).

3. 1. MARKSİST İKTİSAT

Marx, Ricardo'nun değer ve gelir dağılımı teorilerini amansız bir şekilde eleştirmiş, tarihsel ve kurumsal ekonomiyi Ricardo'nun teorisine uygulayarak iktisadi çözümlenmelere ulaşmıştır. Marx'ın gelir dağılımı teorisi Ricardo'nunki ile kıyaslandığında, her ikisinde de ücretlilerin iktisadi gelişmeden hiçbir kazançları olmadığı, ancak, Ricardo'da reel ücret asgari yaşama düzeyinde sabit kabul ettiği halde, Marx'da sürekli bir sefilleşmeden söz edilmektedir. Ayrıca, her ikisinde de kâr hadlerinin düşeceği ve sonuç olarak kapitalist sistemde büyümenin mümkün olamayacağı görüşü de egemendir. Bu düşünce, Ricardo'da durgunluk halini, Marx'ta ise çöküşü ortaya çıkarmaktadır (Aksu, 1993: 10-11).

Marx, toplumun kapitalistler ve proleterler olmak üzere iki sınıftan oluştuğunu belirtmiştir. İşçinin geçimini sağlayacak üretim için ne kadar emek zaman harcaması gerektiğini basitçe tanımlayarak, emek değerini bunun üzerine oturtmuştur. Bu çalışma günün yarısını temsil ediyorsa, geriye kalan yarım gündeki üretime kapitalist "artı-değer"⁹ olarak el koyar. Böylece, eğer çalışma süresi uzunsa veya emeğin üretkenliği yüksekse, kapitalistin el koyduğu artı-değer ve dolayısıyla da sınıflar arasındaki çatışma artar (Marx, 1992: 106-108). Artı-değerin tümü kapitalist tarafından ele geçirilemez, bir bölümü rant olarak toprak sahibine aktarılır, ancak, sonunda kapitalistin saklayabildiği pay ne olursa olsun işçiden bu artı-değeri çekip alan kapitalisttir (Marx, 1992: 110-111).

Bir yandan kapitalistlerin kâr oranlarını arttırmak için daha fazla artı-değere el koymak istemeleri diğer yandan da kapitalistlerin kendi aralarındaki rekabetin artması sonucu¹⁰; Marx'ın yedek sanayi ordusu olarak adlandırdığı, gittikçe artan ölçüde nisbi artı-nüfus üretimi ortaya çıkar ve de ücretler düşer. Marx'a göre yedek sanayi

⁹ Sermaye (S) iki kısımdan oluşur, birincisi, üretim araçlarına yatırılan para miktarı (s) ve ikincisi de emek-gücü için harcanan para miktarıdır (d). Bunlardan 's' değişmeyen sermayeye dönüşen kısmı, 'd' de değişen sermayeye dönüşen kısmı temsil ederler. Örneğin yatırılan sermaye (S= s+ d) 500 sterlin ise, bölünüşü de şöyle olabilir: 500 sterlin = 410 sterlin değişmeyen sermaye + 90 sterlin değişen sermaye. Eğer üretim süreci bittiğinde bu metanın değeri (S+ a) 590 sterlin ise 500 sterlin 590 sterlin haline gelmiştir. Aradaki fark (a), yani 90 sterlin artı-değerdır. Artı-değer oranı ise artı-değerin değişen sermayeye oranıdır ($\frac{a}{d} * 100$). Bu oran da emeğin sömürülme derecesini göstermektedir. Bu örnekte artı-değer 90 sterlin

değişen sermaye de 90 sterlidir. Dolayısıyla artı-değer oranı ($\frac{90}{90} * 100$) %100'dür. Yani kapitalistin yatırdığı 100 birimlik bir değişir sermaye 100 birimlik bir artı-değer yaratmaktadır (Marx, 1986: 227-235).

¹⁰ Kapitalistlerin kendi aralarındaki rekabetin artmasıyla, üretim araçlarının gitgide artan yoğunlaşması ve sermayenin merkezileşmesi gerçekleşir. Ekonomik gücün az sayıda elde toplanmasıyla küçük ölçekli üreticiler ve el sanatları ile uğraşanlar proleterleşir. Yani kapitalist, bir başka kapitalist tarafından mülksüzleştirilir ve bunun sonucu olarak da birçok küçük sermaye birkaç büyük sermayeye dönüşür (Marx, 1986:642-643).

ordusunun varlığı kapitalizmin varlığını sürdürebilmesi açısından çok önemlidir. “Emekçi artı-nüfus, birikimin ya da kapitalist temele dayanan zenginliğin gelişmesinin zorunlu bir ürünü olduğu gibi, tersine olarak da, bu artı-nüfus, kapitalist birikimin kaldıracı ve hatta bu üretim biçiminin varlık koşulu halini de alır. Bu artı-nüfus, her an el altında bulunan yedek bir sanayi ordusu oluşturur. Bu ordu, tıpkı bütün masrafları sermaye tarafından karşılanarak beslenen bir ordu gibi, tümüyle sermayeye aittir.” (Marx, 1986: 649). Yedek işgücü ordusunun varlığı, ücretleri daima baskı altında tutarak sınıflar arasındaki sömürü ilişkisinin sürekliliğini sağlar.

Marksist iktisada göre, sermaye kişisel değil toplumsal bir güçtür; çünkü, sermaye ancak toplumun birçok üyesinin ortak bir etkinliği ile hatta son aşamasında toplumun tüm üyelerinin ortak etkinliği ile harekete geçirilir (Marx ve Engels, 2000: 21).

Marksist teorideki gelir dağılımı, geniş anlamda, tarih içinde gelişen üretim ilişkilerinden doğmaktadır. Toplumu oluşturan iki sınıfın çıkarları çelişiktir, çünkü kapitalist üretimin genel eğilimi, ücretlerin ortalama düzeyini yükseltmek değil düşürmek yolundadır (Marx, 1992:127). Yani, işçiler, daha fazla ürettikleri oranda yoksullaşmaktadır. Yeni bir gelir dağılımının gerçekleştirilmesi ise, ancak, mevcut iktisadi sistemin değiştirilmesi ile mümkündür (Aksu, 1993:11). Bu değişim mülkiyet ilişkilerinin değişmesi anlamına gelmektedir. Ters durumda ise sömürünün sürmesi nedeniyle, gelir dağılımında zamanla bir iyileşmeden söz edilemeyecektir.

SONUÇ

Gelirin elde edilmesi ve insan gereksinimlerinin karşılanması amacıyla mal ve hizmetlerin satın alınmasında kullanılması, öncelikle gelirin yaratılmasını gerektirmektedir. Farklı felsefi düşünceye dayalı olarak geliştirilen ekonomik teoriler, kendi düşünsel temellerine uygun olarak gelirin yaratılması ve paylaşılması konusunda farklı düşünceler üretmiş, teoriler kurmuştur. Gelir dağılımı konusunda devletin alacağı rol de yine bu ekonomik yaklaşımların temel düşüncelerine uygun olarak belirlenmektedir. Bu çerçevede Klasik, Neoklasik ve Keynesyen yaklaşımlar ile Marksist iktisat ön plana çıkmaktadır.

Klasik, Neoklasik ve Keynesyen yaklaşımların birbirlerine göre birçok farklı öngörüsü olsa da, temel özellikleri mevcut üretim ilişkilerinin sürdürülmesini amaçlamış olmaları ve yeni bir ekonomik yapıdan söz etmemeleridir. Elbette, bu temel ve belirleyici özelliğin dışında, bu üç okulun gelir ve gelir dağılımı konusundaki yaklaşımları oldukça farklıdır.

Klasik okulda, kâr ile ücret arasında bir çelişki olduğu ve ücretlerin geçimlik düzeyde sabitleneceği üzerinde durulmaktadır. Yani, kârların artırılabilmesi ancak ücretlerin düşürülmesi veya düşük tutulmasıyla mümkündür. Bu yaklaşım, gelir dağılımı sorununa değinmesine ve mevcut yapının bir ölçüde eşitsizlik yarattığını ima etmesine karşın, herhangi bir müdahaleyi ve çözümü içermemektedir. Neoklasik yaklaşım ise, Klasik yaklaşımın bu konudaki görüşlerini kesinlikle kabul etmeyerek, marjinal ürüne göre bölüşümü benimsemiştir. Üretim faktörlerinin, üretim sürecine katkılarıyla uyuşan bu bölüşüm ilişkileri sonucunda, ekonomide hiçbir artık kalmayacak

ve böylece haklı ve adil bir gelir dağılımı kendiliğinden gerçekleşmiş olacaktır. Keynesyen yaklaşımda, gelir dağılımı önemli ve üzerinde durulması gereken bir sorun olarak görülmesine karşın, sadece gelir dağılımının kısmi iyileştirilmesinden söz edilmekte ve bunun için de devlet müdahalesinin gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Bu müdahalenin aracı ise uygun maliye politikalarıdır.

Marksist iktisat, bütün bu yaklaşımlardan farklı olarak, mevcut üretim ilişkilerini sistemli bir biçimde eleştirerek, alternatifi ve çözümü de geliştirmiştir. Bunu yaparken de kısmi itirazlar ve tepkiler yerine, var olanı tümden reddetme yoluna gitmiştir. Marksist iktisada göre, kapitalist sistemin kendi doğal işleyişi, sömürüyü içinde barındırdığı için, eşitsizlikleri yaratmakta ve hatta derinleştirmektedir. Çünkü, kapitalist sistemde iki sınıfın çıkarları çelişiktir; bir sınıfın zenginleşmesi (kapitalist sınıf) ancak diğer sınıfın (emekçi sınıf) yoksullaşmasına bağlıdır. Üretim araçlarına sahip olanlar, bu araçlara sahip olma avantajlarını kullanarak, emeklerini satarak geçinmek zorunda olanların sürekli yoksullaşmasını sağlamaktadırlar. Bunun da sistemin geneli ile ayrılmaz bir bağı vardır; çünkü, sistemin eşitsizlik yaratan bu yönü engellenmeye çalışılırsa kapitalist sistem işlemez. Dolayısıyla sistem içi müdahalelerle gelir dağılımında eşitliğin sağlanması mümkün değildir. Adil bir gelir dağılımının gerçekleştirilmesi ise ancak, mülkiyet ilişkilerinin değişmesi, yani özel mülkiyet yerine toplumsal mülkiyetin benimsenmesi ile mümkün olabilecektir.

Diğer yandan, incelenen bu yaklaşımlardan birbirinin karşıtı olan, klasik okul ve marksist iktisat birlikte düşünüldüğünde, her ikisinde ortak olan yan, teorilerini bölüşüm (sınıf) ilişkileri üzerine kurmuş olmalarıdır. Her ikisinde de iki sınıfın (işçi ve sermaye) çıkarının birbiriyle çeliştiği, ücret ile kâr arasındaki ilişki düşünüldüğünde, birisindeki artışın diğerinde azalmaya neden olacağı ve ücretlilerin iktisadi gelişmeden bir kazançlarının olmadığı kabul edilmektedir. Ancak, klasik okul, teorisini bu ilişkileri sürdürmek üzerine kurarken; marksist iktisat, değiştirilmesini amaçlamıştır.

KAYNAKÇA

- Agenor P.R. (2002) "Macroeconomic Adjustment and the Poor: Analytical Issues and Cross-Country Evidence", **World Bank**. <http://www1.worldbank.org/wbiop/macroprogram/agenor/pdfs/MacroPoverty02.pdf> (1 Mart 2004)
- Aksu Ö.A. (1993) **Gelir ve Servet Dağılımı**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No.3698.
- Aktan C.C. (1997) **Anayasal İktisat**, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Aktan C.C. ve Vural İ.Y. (2002) "Yoksullukla Mücadele ve Negatif Gelir Vergisi Önerisi", **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, (Eds.) Aktan C.C., Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara. <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/dorduncu-bol/aktan-vural-negatif-vergi.pdf> (14 Eylül 2004)
- Akyol S. (2003), **Refah Devletine Anayasal İktisat Çerçevesinden Bir Bakış: Türkiye Örneği**, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akyüz Y. (1980) **Sermaye Bölüşüm Büyüme**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, No. 453, Ankara.

- Alesina A. and Rodrik D. (1991) "Distributive Politics and Economic Growth", **NBER Working Paper**, No.3668.
- Arın T. (1997) "Anayasal İktisat ve Refah Devleti:TİSK ve TÜSİAD'ın Asgari Devlet Raporlarının Eleştirisi", **Ekonomide Durum**, Türk-İş Araştırma Merkezi, Bahar-Yaz /1997, Kitap 3-4, 107-123.
- Barro R.J. (2000) "Inequality and Growth in a Panel of Countries", **Journal of Economic Growth**, Vol.5, 5-32.
- Buchanan, J.M. (1985) **Liberty, Market and State Political Economy in the 1980's**, New York University Press, New York.
- Buğra A. ve Sınmazdemir N.T. (2004) "Yoksullukla Mücadelede İnsani ve Etkin Bir Yöntem: Nakit Gelir Desteği", **Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Araştırma Raporu**, İstanbul. <http://www.spf.boun.edu.tr/yayinlar/discussionpaper.pdf> (14 Eylül 2004)
- Clark J.M. (1951) "Distribution", **Readings in the Theory of Income Distribution**, (Eds.) Irwin R.D., Homewood, 58-71.
- Copkur M. (1996) **Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Transfer Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Dornbusch R., ve Fischer S. (1998) **Makroekonomi**, çev: Ak S., Fisunoğlu M. ve diğerleri, Akademi, İstanbul.
- DPT, (2001) **Özel İhtisas Komisyonu Raporu: Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele**, DPT: 2599-ÖİK: 610, Ankara.
- Ekelund R.B. and Hebert R.F. (1997) **A History of Economic Theory and Method**, McGraw-Hill, Singapore.
- Ersezer D. (2004) **Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi.
- Friedman M. (1969) "The Permanent Income Hypothesis", **Macroeconomic Theory: Selected Reading**, (Eds) Williams H.R. and Huffnagle J.D., Meredith Corporation, USA.
- Friedman M. ve Friedman R. (1988), **Kapitalizm ve Özgürlük**, çev: Erberk D. ve Himmetoğlu N., Altın Kitaplar, İstanbul.
- Galbraith J.K. (1998) "The Distribution of Income", **Utıp Working Paper**, No.2. <http://utip.gov.utexas.edu/web/workingpaper/incdiswp.pdf> (15 Şubat 2003)
- Jehle G.A. and Reny P.J. (2001) **Advanced Microeconomic Theory**, Addison Wesley.
- Jha S.K. (1999) "Fiscal Policy Income Distribution and Growth", **EDRC Report Series**, No.67.
- Kaldor N. (1956) "Alternative Theories of Income Distribution", **Review of Economic Studies**, Vol.23, No.2, 83-100.
- Kalecki M. (1951) "The Distribution of the National Income", **Readings in the Theory of Income Distribution**, (Eds.) Irwin R.D., Homewood, 197-217.

- Kazgan G. (1999) **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kuznetz S. (1955) "Economic Growth and Income Inequality", **The American Economic Review**, Vol.45, No.1, 1-28.
- Larrain J. (1998) **Tarihsel Materyalizmi Yeniden Yapılandırmak**, çev: Çeviker S., Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- Marx K. (1986) **Kapital, Kapitalist Üretim Eleştirel Bir Tahlili** Birinci Cilt, çev: Bilgi A., Sol Yayınları.
- Marx K. (1992) **Ücretli Emek ve Sermaye: Ücret Fiyat Kâr**, çev: Belli S., Sol Yayınları, Ankara.
- Marx K. ve Engels F. (1992) **Alman İdeolojisi Feuerbach**, çev: Belli S. ve Kardam A., Sol Yayınları, Ankara.
- Marx K. ve Engels F. (2000) **Komünist Parti Manifestosu**, çev: Armağan D., Gelenek, İstanbul.
- McConnell C.R. and Brue S.T. (1996) **Macroeconomics**, McGraw-Hill.
- Moore B.J. (1989) "The Effects of Monetary Policy on Income Distribution", **Macroeconomic Problems and Policies of Income Distribution**, (Eds) Davidson P. and Kregel J., Edward Elgar, 18-41.
- Pasinetti L.L. (2000) "Critique of the Neoclassical Theory of Growth and Distribution". http://www.unicatt.it/docenti/pasinetti/pdf_files/Treccani.pdf (1 Mart 2003)
- Persson T. and Tabellini G. (1994) "Is Inequality Harmful for Growth", **American Economic Review**, Vol.84, No.3, 600-621.
- Ricardo D. (1997) **Ekonomi Politğin ve Vergilendirmenin İlkeleri**, çev: Ertan T., Belge Yayıncılık.
- Ryndina M. ve Chernikov G. (1974) **Kapitalizmin Ekonomi Politği**, çev: Çulhaoğlu M., Bilim Yayınları.
- Sahota G.S. (1978) "Theories of Personal Income Distribution: A Survey", **Journal of Economic Literature**, Vol.16, No.1,1-55.
- Savaş F.V. (1989), "İktisat politikası Anayasası", **Maliye Yazıları Dergisi**, Sayı 16, Ocak-Şubat, 7-28.
- Savaş F.V. (1997) **Anayasal İktisat**, Avcıol Basım-Yayın, İstanbul.
- Tanilli S. (1981) **Devlet ve Demokrasi**, Say, İstanbul.
- Ulutürk S. (1998) **Türkiye'de Planlı Dönemde Kamu Harcamalarının Gelişimi ve Devletin Ekonomideki Rolü**, Akçağ, Ankara.
- Yay G.G. (2001) "Chicago Okulu: Milton Friedman ve Monetarizm". <http://www.liberal-dt.org.tr/dergiler/ldsayi24/2415.htm> (15 Eylül 2004)